

Демак, рискларни бошқариш жараёни қуйидагиларни ўз ичига олади: корхонанинг стратегик мақсадларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган рискларни аниқлаш, риск омилларининг намоён бўлиши билан боғлиқ ҳодисаларнинг мумкин бўлган зарари ва оқибатларини баҳолаш, хавф даражасини пасайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш.

Корхонанинг молиявий барқарорлигини пасайтирувчи рискларни бошқариш стратегик бошқарув тизимининг таркибий қисми бўлиб, туристик корхонанинг молиявий барқарорлигини ва унинг пасайиш хавфини бошқариш схемаси шаклида амалга оширилади (2-жадвал).

Хулоса. Тадқиқотимиз давомида биз корхонанинг молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган рискларнинг асосий

хавфли йўналишларини аниқладик, бу бизга хўжалик юритувчи субъектнинг ривожланиши ва фаолиятининг ҳар бир босқичида барқарорлиги ва ишончлилигини йўқотишига олиб келадиган операцияларнинг даражасини баҳолаш имконини беради.

Корхоналар молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган рискларни таснифлашда хорижий ва маҳаллий тажрибани ўрганиш орқали ушбу рискларни гуруҳлашни, қолаверса мазкур рискларни бошқариш бўйича ўз нуқтаи назаримизни баён қилдик. Шу ўринда юқорида туристик корхона самарали фаолиятини таъминлашда муҳим аҳамият касб этувчи туристик корхонада рискларни бошқариш схемаси тузиб чиқилди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Koschyk H., Wilson T.C. Principles for dealing with financial stability risks // *Journal of risk management in financial institutions*. 2013. № 2. 129-136 б.
2. Blank I. A. *Управление финансовыми рисками*. Киев: Ника-Центр, 2005. 600 б.
3. Шамин Д.В. Анализ методики финансовой устойчивости предприятия на основании определения уровня толерантности к рискам // *Интеграл*. 2013. № 1-2. 62-64 б.
4. Хохлов Н.В. *Управление риском: Учеб. пособие для вузов*. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 34 б.
5. Ю.Ю. Кинев. *Конкурентное право: учебник / М.: Юстицинформ*, 2018. - 73 б.
6. П.Половинкин, А.Зозулюк. *Предпринимательские риски и управление ими (теоретикометодологический и организационный аспекты) // Российский экономический журнал*. - 1997. - № 9. - 72 б.
7. Р.М.Качалов. *Управление хозяйственным риском*. –М.: Наука, 2002 – 83 б.
8. Allen S. *Financial risk management: a practitioners guide to managing market and credit risk*. Hoboken, N. J.: Wiley, 2013. 579 б.
9. Бозко В.П., Балачев С.Ю., Батьковский А.М. *ва бошқалар. Управление финансовой устойчивостью предприятия // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО*. 2013. № 4. 36-41 б.
10. Эмбулаев В. Н., Дегтярева О. Г. *Системный подход как метод изучения рисков ситуации // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса*. 2013. № 1. 96-105 б.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАЛАРИ ТАҲЛИЛИ ХУСУСИДА

[doi https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss4/a36](https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss4/a36)

Содиқов Нариманжан Собирович -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази
мустақил изланувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада профессионал таълимни молиялаштириш манбалари таҳлили ўрганилган, хорижлик иқтисодчи олимларнинг таълимни молиялаштиришга оид фикрлари баён қилинган. Шунингдек, профессионал таълимни молиялаштиришнинг бузунги кундаги долзарблиги, унинг мамлакат иқтисодиётига таъсири борасида муҳокамалар олиб борилиб, хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: таълим, профессионал таълим, молиялаштириш, хайрия, грант, иш берувчи, давлат бюджети.

К АНАЛИЗУ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Содиқов Нариманжан Собирович -

Независимый научный сотрудник научно-исследовательского центра
«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при
Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. В данной статье изучен анализ источников финансирования профессионального образования, изложены мнения зарубежных экономистов относительно финансирования образования. Также были проведены обсуждения и сделаны выводы относительно актуальности финансирования профессионального образования, его влияния на экономику страны.

Ключевые слова: образование, профессиональная подготовка, финансирование, пожертвование, грант, работодатель, государственный бюджет.

REGARDING THE ANALYSIS OF THE SOURCES OF FINANCING THE PROFESSIONAL EDUCATION SYSTEM

Sodikov Narimanjan Sobirovich -

Independent researcher of the research center "Scientific bases and problems of the development of the economy of Uzbekistan" under the Tashkent State University of Economics

Abstract. In this article, the analysis of the sources of financing of professional education is studied, the opinions of foreign economists regarding the financing of education are stated. Also, discussions were conducted and conclusions were drawn regarding the relevance of financing professional education today, its impact on the country's economy.

Key words: education, professional training, financing, donation, grant, employer, state budget.

Кириш. Бугунги кунда мамлакатимиздаги профессионал таълим тизими давлат бюджети ҳисобидан молиялаштириб келинмоқда. Амалдаги қонунчиликка мувофиқ касб-хунар мактабларининг барча харажатлари Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилиши, коллеж ва техникумларнинг харажатлари тегишли вазирлик, идораларнинг бюджетдан ташқари маблағлари, ўқувчиларни давлат буюртмаси ва тўлов-контракт асосида ўқитишдан тушадиган маблағлар ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан амалга оширилиши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги "Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5812-сон Фармонида мувофиқ, янги ташкил этилган профессионал таълим муассасаларига, ўрта бўғин кадрларни тайёрлашда, қўшимча молиявий маблағларни жалб қилиш мажбурияти юкланди. Касб-хунар мактаби, коллеж ва техникумларнинг молиявий маблағларидан самарали фойдаланиш ҳамда даромадлар ва харажатлар ўртасидаги мутаносибликни таъминлаш, шу билан бирга қўшимча даромадларни шакллантириш, ҳамда молиявий имкониятларини тўғри белгилаш орқали таълим сифатини янада рағбатлантириш имконияти кенгаймоқда [1].

Адабиётлар таҳлили. Сўнгги пайтларда иқтисодчиларнинг таълим ва таълим сиёсатини ўрганишга қизиқишлари жонланди, бу эса асосий иқтисодий ғояларнинг таълим соҳасидаги тадқиқотлар ва сиёсатни ишлаб чиқишга киритилишига олиб келди. Таълим сармоя сифатида, меҳнат бозори натижаларида таълимнинг иқтисодий фойдаси, таълим сиёсатини иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан баҳолаш каби тушунчалар одатий ҳолга айланган. Буларга қуйидагилар киради: таълимнинг сармоя сифатидаги ғояси [2]; меҳнат бозори натижаларини яхшилаш шаклида таълимнинг иқтисодий даромадлари тушунчаси [7]; таълим сиёсатини иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан баҳолаш ва бошқалар.

Таълим иқтисодиётидаги асосий тушунчалардан бири таълимга инвестиция сифатида қа-

рашдир. Жисмоний капиталга инвестициялар сингари, одамлар ўзларининг малакалари ва қобилиятларини ошириш учун таълим ва ўқитишга сармоя киритадилар ва шу билан яхши иш жойларини таъминлаш имкониятларини оширадилар. Мақсад нафақат самарадорликни ошириш, балки турли кўникмаларга эга бўлган шахсларни муносиб иш имкониятларига мослаштиришдир.

Таълим иқтисодининг кўпгина тамойилларини ҳеч бўлмаганда Адам Смитнинг 1776 йилда нашр этилган "Халқлар бойлиги" рисолида кузатиш мумкин. Бироқ, таълим иқтисодиётининг асосчиси Гари Беккер бўлиб, у 1964 йилда жуда таъсирли "Инсон капитали" китобини ёзган бўлиб, унда у нима учун жисмоний капиталга инвестицияларга ўхшаш тарзда жисмоний шахслар таълим ва ўқитишга сармоя киритишини тушунтириб берган. Таълим самарадорлигини ошириш учун эмас, балки ҳар хил кўникма ва қобилиятларга эга бўлган шахсларни иш жойларига саралашдир [3].

Гарчи кўплаб эмпирик мақолаларда иқтисодий эркинликнинг кенг кўламли таъсири таҳлил қилинган бўлсада [5], уларнинг ҳеч бири одамларнинг таълимга бўлган муносабатига таъсирини таҳлил қилмайди.

1989 йилдан 2007 йилгача бўлган даврда 86 та ривожланаётган мамлакатлар ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиб, Э.М.Кинг ва бошқалар иқтисодий жиҳатдан эркин мамлакатларда мактаб таълимининг даромадлари сезиларли даражада юқори эканлигини аниқлади [6]. Ҳ.Фелдманн 1972 йилдан 2011 йилгача бўлган 109 та давлат бўйича маълумотлардан фойдаланган ҳолда иқтисодий эркинлик ўрта мактабга қабул қилиш даражасига кучли ижобий таъсир кўрсатаётганини маълум қилди [4].

Тадқиқот методологияси. Муаллифларнинг мақсади илмий нашрларнинг библиометрик таҳлиллар учун мос бўлган бир нечта маълумотларни ўрганиб чиқиш бўлди. Мақолада келтирилган адабиётлар шарҳи Web of Science, Scopus ва Google Scholarда чоп этилган мақолалар асосида шакллантирилган, ушбу ўрганишлар тадқиқот мазмунини очишга хизмат қилган

ва якуний илмий хулосаларни шакллантиришга асос бўлган.

Таҳлил ва натижалар. Техникумлар олий таълим муассасалари ҳузурида фаолият кўрсатиши муносабати билан уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида тегишли олий таълим муассасалари техникумларни моддий ва молиявий таъминлашда иштирок этишлари ҳамда молиявий ёрдам кўрсатишлари белгиланган. Шу билан бирга, коллежлар ва техникумлар янги ташкил

этилганлигини инобатга олиб, уларнинг фаолиятини тўлақонли таъминлаш мақсадида бошқа зарур бўлган бирламчи харажатлари учун маблағларнинг етишмайдиган қисмини таълим муассасаларининг хусусиятидан ва молиявий имкониятларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари доирасида қоплаш ишлари амалга ошириб келинмоқда.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси республика бюджети маблағлари ҳисобидан ўрта махсус ва профессионал таълим соҳасига 2020-2023 йилларда ажратилган маблағлар таҳлили, млрд. сўмда

№	Таълим соҳаси тури	Ажратилган маблағ			
		2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил
Умумий жами		1 229,4	1 768,1	2 222,5	2 998,0
1.	Академик лицейлар	240,7	265,5	326,2	347,9
2.	Профессионал таълим муассасалари	988,7	1 502,6	1 896,3	2 650,1
3.	Профессионал таълим муассасалари таълим соҳаси улуши, фоизда	80,4 %	84,9 %	85,3 %	88,3 %

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

1-жадвалда Ўзбекистон Республикаси республика бюджети маблағлари ҳисобидан ўрта махсус ва профессионал таълим соҳасига 2020-2023 йилларда ажратилган маблағлар таҳлили келтирилган бўлиб, 2020 йилда 1 229,4 млрд. сўм, 2021 йилда 1 768,1 млрд сўм, 2022 йилда 2 222,5 млрд сўмни ташкил этган ва 2023 йил режасида 2 998,0 млрд сўм этиб белгиланганлигини гувоҳи бўлишимиз мумкин. Профессионал таълим муассасаларининг таълим соҳасига ажратилаётган маблағлар улуши йилдан-йилга изчил ошиб бормоқда. 2020 йилда 988,7 млрд сўм (80,4 %), 2021 йилда 1 502,6 млрд сўм (84,9 %), 2022 йилда 1 896,3 млрд. сўм (85,3 %)ни ташкил этган ва 2023 йил режасида 2 650,1 млрд. сўм (88,3 %)га ошганлигини алоҳида қайд этиб ўтиш лозим. Касб-хунар таълимига ажратилаётган маблағлар улуши изчил ортиб бормоқда, бу Ўзбекистон Республикасида касб-хунар таълими муассасаларини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлашга эътибор кучайиб бораётганидан далолат беради.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, касбий таълим учун маблағларнинг кўпайиши таълим ресурсларини яхшилаш, ўқитиш сифатини яхшилаш, малака ошириш ва талабалар учун имкониятларни ошириш каби бир қатор ижобий натижаларга олиб келиши мумкин. Бу ҳукуматнинг таълим тизимини мустақкамлаш ва мамлакат ишчи кучи келажагига сармоя кириштириш мажбуриятини акс эттиради.

Бироқ кўпайтирилган молиялаштиришдан самарали фойдаланишни таъминлаш жуда муҳимдир. Исталган ижобий натижаларга эришиш учун маблағларни бошқаришда тўғри бошқарув, шаффофлик ва ҳисобдорлик муҳим аҳа-

миятга эга. Бундан ташқари, таълимга ҳар томонлама ёндашишни таъминлаш учун касбий таълим ва таълим тизимининг бошқа соҳалари ўртасида мувозанатни сақлаш муҳимдир.

2-жадвалда ўрта махсус ва профессионал таълим муассасалари педагог ходимларининг 2019-2023 йилларда иш ҳақи миқдорлари таҳлили келтирилган бўлиб, академик лицейлар ва профессионал таълим соҳаси бўйича алоҳида педагогик ставкалар сони ва суммасидаги ўсиш фоизларда келтирилганлигини кўришимиз мумкин.

2019 йилда олиб борувчи бош ўқитувчининг иш ҳақи миқдори 1845,0 минг сўмдан 2022 йилга 3550,4 минг сўмга ўсган, профессионал таълим соҳасида фаолият олиб борувчи бош ўқитувчининг иш ҳақи миқдори 1742,8 минг сўмдан 2022 йилга 2779,9 минг сўмга ўсганлигини кўриш мумкин. Яна бошқа ҳолатда академик лицейлар соҳасида фаолият ўрта махсус маълумотлининг иш ҳақи миқдори 1435,7 минг сўмдан 2022 йилга 2407,4 минг сўмга ўсган бўлса, профессионал таълим соҳасида фаолият олиб борувчи ўрта махсус маълумотлининг иш ҳақи миқдори 1341,4 минг сўмдан 2022 йилга 2139,7 минг сўмга ўсганлигини кўриш мумкин.

Шу ўринда профессионал таълим тизимини ривожлантириш, меҳнат бозори ва иш берувчиларнинг талабларига мос бўлган малакали ўрта бўғин кадрларини тайёрлаш мақсадида профессионал таълим муассасаси педагогларининг базавий тариф ставкалари мос равишда умумий ўрта таълим муассасаси педагогларининг базавий тариф ставкаларига тенглаштиришни таклиф этамиз.

Ўрта махсус ва профессионал таълим муассасалари педагог ходимларнинг 2019-2022 йилларда
иш ҳақи миқдорлари таҳлили, минг сўмда

№	Лавозимлар	Педагогик ставка сони	шу жумладан:											
			2019 йилда	Фарқ		2020 йилда	Фарқ		2021 йилда	Фарқ		2022 йилда	Фарқ	
				сумма	Ўсиш фоизда		сумма	Ўсиш фоизда		сумма	Ўсиш фоизда		сумма	Ўсиш фоизда
Академик лицейлар бўйича														
1	Бош ўқитувчи	812,6	1845,0	277,5	117,7	2171,5	326,6	117,7	3170,0	998,5	146,0	3550,4	380,4	112,0
2	Етакчи ўқитувчи	495,2	1742,8	262,1	117,7	2051,3	308,5	117,7	2868,6	817,3	139,8	3212,8	344,2	112,0
3	Катта ўқитувчи	584,2	1642,2	247,0	117,7	1932,8	290,7	117,7	2574,3	641,5	133,2	2883,3	308,9	112,0
4	Олий маълумотли	848,2	1537,7	231,2	117,7	1809,9	272,2	117,7	2299,4	489,6	127,0	2575,4	275,9	112,0
5	Ўрта махсус маълумотли	3,3	1435,7	215,9	117,7	1689,8	254,1	117,7	2149,4	459,6	127,2	2407,4	257,9	112,0
Профессионал таълим соҳаси бўйича														
1	Бош ўқитувчи	238,9	1742,8	262,1	117,7	2051,3	308,5	117,7	2482,0	430,8	121,0	2779,9	297,8	112,0
2	Етакчи ўқитувчи	572,0	1642,2	247,0	117,7	1932,8	290,7	117,7	2338,7	405,9	121,0	2619,4	280,6	112,0
3	Катта ўқитувчи	2170,9	1537,7	231,2	117,7	1809,9	272,2	117,7	2189,9	380,1	121,0	2452,7	262,8	112,0
4	Олий маълумотли	21309,5	1435,7	215,9	117,7	1689,8	254,1	117,7	2044,7	354,9	121,0	2290,1	245,4	112,0
5	Ўрта махсус маълумотли	1641,7	1341,4	201,7	117,7	1578,9	237,4	117,7	1910,4	331,6	121,0	2139,7	229,3	112,0

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Сабаби касб-хунар таълими муассасаларидаги педагогларнинг базавий тариф ставкаларини умумий ўрта таълим муассасаларидаги билан тенглаштириш орқали истеъдодларни жалб этиш ва қўллаб-қувватлаш, ўқитиш сифатини ошириш каби бир қанча потенциал имтиёзларга эга бўлиш мумкин. Шу билан бирга, бюджет чекловларини диққат билан кўриб чиқиш ва касбий таълим тизимининг умумий ривожланиши ва малакали ўрта даражадаги ишчи кучини тайёрлашда самарадорлигини таъминлаш учун унинг бошқа жиҳатларини кўриб чиқиш жуда муҳимдир.

Асосий тариф ставкаларини тенглаштиришнинг афзалликлари:

1. Касбий таълим муассасаларида педагоглар учун асосий тариф ставкаларини тенглаштириш малакали ўқитувчиларни жалб қилиш ва уларни сақлаб қолишга ёрдам беради. Агар касбий таълимдаги маошлар умумий ўрта таълимдаги билан таққосланадиган бўлса, бу ўқитувчиларни махсус кўникма ва тажрибага муҳтож бўлган касбий таълим соҳасида ишлашга ундаши мумкин.

2. Рақобатбардош иш ҳақини таклиф қилиш касбий таълим муассасаларида ўқитишнинг умумий сифатини ошириши мумкин. Ўқитувчиларга муносиб компенсация берилса, улар ўзларини қадрли ва мотивацияли ҳис қилишлари эҳтимоли кўпроқ бўлади, бу уларнинг мажбуриятлари ва фаолиятига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин.

3. Кўпгина мамлакатларда малакали ўрта даражадаги ишчи кучига талаб ортиб бормоқда.

Маошларни тенглаштириш кўпроқ ўқитувчиларни касбий таълим соҳасига киришга ундаши мумкин, бу эса малакадаги камчиликларни бартараф этишга ва меҳнат бозори ва иш берувчилар талабларига жавоб берадиган ишчи кучини тайёрлашга ёрдам беради.

4. Маошларни тенглаштириш таълимнинг турли тармоқлари ўртасидаги номутаносибликни камайтиришга ва адолатли тизимни яратишга ёрдам беради. Бу ўқитувчиларда адолат идрокига олиб келиши ва касбдаги умумий маънавиятни яхшилаши мумкин.

Шу ўринда иш ҳақи оширилишининг бошқа томонлари ҳам юзага чиқиши мумкин. Уларни ҳам кўриб чиқамиз бирма-бир, хусусан, ушбу таклифни амалга ошириш касб-хунар таълими муассасалари педагогларининг иш ҳақини ошириш учун қўшимча маблағ ажратишни талаб қилиши, бундай ўзгаришларнинг бюджетга оқибатлари ва барқарорлигини ҳисобга олишда жуда муҳимдир.

Рақобатбардош маошлар истеъдодларни жалб қилиши мумкин бўлсада, касбий таълим муассасаларида таълим сифатини оширишни таъминлаш жуда муҳимдир. Инфратузилма ва ресурслар каби таълим тизимининг бошқа жиҳатлари етишмаётган бўлса, оддийгина маошларни тенглаштириш етарли бўлмаслиги мумкин. Иш ҳақини тенглаштириш умумий ўқитувчиларни касбий таълим муассасаларига жалб қилиши мумкин, ammo касбий таълимга тегишли бўлган муайян соҳаларда тажрибага эга бўлган ихтисослаштирилган ўқитувчиларни рағбатлантириш ҳам муҳимдир.

3-жадвал

Ўрта махсус ва профессионал таълим муассасалари педагог ходимларининг иш ҳақи миқдорлари таҳлили, минг сўмда

Таълим йўналишлари номи	Бир нафар ўқувчини бир йиллик ўқитиш харажати (минг сўм)
Соғлиқни сақлаш, Педагогика, Бизнес ва бошқарув, Санъат, Ижтимоий таъминот, Хизмат кўрсатиш, Журналистика ва ижтимоий ахборот	4 685,4
Табийий фанлар, Транспорт, Муҳандислик иши, Алоқа ва ахборотлаштириш, Телекоммуникация технологиялари, Компьютер технологиялари ва информатика, Гуманитар фанлар (телевидение йўналиши)	4 521,0
Қишлоқ хўжалиги ирригация ва мелиорацияси, Ўрмон ва балиқ хўжалиги, Ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш тармоқлари, Архитектура ва қурилиш, Ҳаётий фаолият хавфсизлиги, Қишлоқ хўжалик техникаси, Ветеринария, Атроф-муҳит муҳофазаси	4 356,6

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

3-жадвалда ўрта махсус ва профессионал таълим йўналишларига кура педагог ходимларнинг иш ҳақи миқдорлари таҳлилин келтириб ўтамиз. Тақдим этилган маълумотлар Ўзбекистонда бир талабанинг турли йўналишлар бўйича таълим олиш нархини кўрсатади. Ҳар хил таълим йўналишлари учун ҳар йили минг сўм кўрсатилган. Ушбу маълумотларни таҳлил қи-

лиш учун биз қуйидаги фикрларни кузатишимиз мумкин:

Маълумотлар шуни кўрсатадики, таълим нархи турли таълим соҳаларида сезиларли даражада фарқ қилади. Масалан, соғлиқни сақлаш, педагогика, бизнес ва менежмент, санъат, ижтимоий таъминот, хизмат кўрсатиш, журналистика, ижтимоий ахборот каби соҳалар йилига 4685,4 минг сўмни ташкил этган бўлса, қишлоқ

хўжалиги, ирригация ва мелиорация, ўрмон ва балиқчилик каби соҳалар, ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш тармоқлари, архитектура ва қурилиш, ҳаёт фаолияти хавфсизлиги, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги, ветеринария, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳаларида йилига 4356,6 минг сўмлик харажатлар нисбатан паст.

Харажатлардаги фарқ мамлакат таълим тизимининг устувор йўналишларини кўрсатиши мумкин. Харажатлари юқори бўлган соҳалар муҳимроқ деб ҳисобланиши ва мамлакат ривожига катта ҳисса қўшиши мумкин бўлган малакали мутахассисларни тайёрлаш учун қўшимча инвестициялар талаб қилиниши мумкин.

Таълим харажатларининг ўзгаришига иқтисодиётнинг турли соҳаларида малакали мутахассисларга бўлган талаб ҳам таъсир қилиши мумкин. Харажатлари юқори бўлган соҳалар талаб юқори бўлган касблар билан боғлиқ бўлиши мумкин, бу эса ушбу соҳалар учун таълим ресурслари ва инфратузилмасига инвестицияларнинг кўпайишига олиб келади.

Таълим нархига амалий машғулотлар ва амалий тажрибалар учун зарур бўлган инфратузилма ва ресурслар даражаси таъсир қилиши ва махсус ускуналар ёки технологияга эга бўлган майдонлар юқори харажатларга олиб келиши мумкин. Айрим соҳалар иқтисодий ёки ижти-

мой жиҳатдан муҳимроқ деб ҳисобланиши мумкин, бу эса ушбу соҳаларда мамлакат эҳтиёжларини қондириш учун молиялаштириш ва инвестицияларнинг кўпайишига олиб келади.

Турли соҳалардаги таълим нархига муайян секторларни рағбатлантириш ёки муайян муаммоларни ҳал қилишга қаратилган ҳукумат сиёсати ва ташаббуслари таъсири ҳам бор. Нархлар бир жиҳат бўлсада, барча соҳаларда таълим сифатини сақлаб қолиш ва яхшилашни таъминлаш жуда муҳимдир. Тегишли молиялаштириш самарали ўқитиш усуллари, янгиланган ўқув дастурлари ва тўғри баҳолаш механизмлари билан бирлаштирилиши керак.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, касб-ҳунар таълими муассасаларидаги педагогларнинг базавий тариф ставкаларини умумий ўрта таълим муассасаларидагилари билан тенглаштириш орқали истеъдодларни жалб этиш ва қўллаб-қувватлаш, ўқитиш сифатини ошириш каби бир қанча потенциал имтиёзларга эга бўлиши мумкин. Шу билан бирга, бюджет чекловларини диққат билан кўриб чиқиш ва касбий таълим тизимининг умумий ривожланиши ва малакали ўрта даражадаги ишчи кучини тайёрлашда самарадорлигини таъминлаш учун унинг бошқа жиҳатларини кўриб чиқиш жуда муҳимдир.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги "Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5812-сон Фармони.
2. Becker, G. (1964) *Human Capital: A Theoretical Analysis with Special Reference to Education* (New York, Columbia University Press).
3. Blaug, M. (1976) *The Empirical Status of Human Capital Theory: A Slightly Jaundiced Survey*, *Journal of Economic Literature*, 14, 827-855
4. Feldmann, H. (2017). *Economic freedom and human capital investment*. *Journal of Institutional Economics*, 13(2), 421-445.
5. Hall, J. C., & Lawson, R. A. (2014). *Economic freedom of the world: An accounting of the literature*. *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 1-19
6. King, E. M., Montenegro, C. E., & Orazem, P. F. (2012). *Economic freedom, human rights, and the returns to human capital: An evaluation of the Schultz hypothesis*. *Economic Development and Cultural Change*, 61(1), 39-72.
7. Mincer, J. (1974) *Schooling, Experience and Earnings*. (New York, Columbia University Press, NBER).

ЎЗБЕКИСТОНДА НОРАСМИЙ ИҚТИСОДИЁТ ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ МУАММОЛАРИНИ ҲАЛ ҚИЛИШ

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss4/a37

Алимардонов Ғайратжон Нуралиевич -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги

«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг

илмий асослари ва муаммолари» илмий-

тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистондаги норасмий иқтисодиёт ва солиққа тортиш муаммолари ва оқибатларини ўрганиб, уларнинг иқтисодий ривожланиш ва сиёсатни шакллантиришга таъсирга эътибор қаратади. Унда норасмий иқтисодий фаолиятнинг кенг тарқалганлиги, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва уларнинг давлат даромадлари, меҳнат шароитлари ва ижтимоий ҳимояга олиб келадиган оқибатлари ўрганилади. Муҳокамада расмийлаштиришни рағбатлантириш, солиқ тизимини соддалаштириш ва солиқ маъмуриятчилигини кучайтириш бўйича комплекс чора-тадбирлар зарурлиги таъкидланди. Таҳлил Ўзбекистоннинг иқтисодий манзараси шароитида барқарор ўсишга эришиш, тенгсизликни камайтириш ва ижтимоий фаровонликни ошириш учун ушбу муаммоларни ҳал этиш муҳимлигини таъкидлайди.

Калит сўзлар: норасмий иқтисодиёт, солиққа тортиш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, ижтимоий ҳимоя, давлат даромадлари, барқарор ўсиш, тенгсизлик, тадбиркорлик, солиқ маъмурияти, иқтисодий муаммолар.